

«Be ina mieur ...»

La vita zuppada dals mammals ils pli pitschens

■ Da las var 80 spezias da mammals ch'èn vegnidas observadas fin uss en Svizra, èn la gronda part mammals pitschens. Cun excepziun da paucas spezias che fan donn als bains dals umans na vegnan quellas strusch remartgadas. Savens èn ellas activas la notg e sa zuppan fitg bain durant il di. Quai difficultescha lur observaziun. Ma pervi da lur pitschnezza corporala han mammals pitschens grond success. Quai mussa gist l'exempel da las mieurs: ellas èn da chasa en tut ils spazis vitals e giogan ina rolla impurtanta en ils sistems ecologics. Mintga spezia ha sviluppa' s'atgna strategia per surviver. Las mieurs illustreschan uschia a moda exemplarica co ch'ina famiglia d'animals è s'adattada en il decurs da l'evoluziun als pli differents ambients.

Sistemica

Ils mammals pitschens sa laschan sutdivider en ils urdens dals insectivors, dals utschels-mezmieur e dals ruiders. Ina da las famiglias che vegnan caracterisadas en la lingua da mintgadi sco «mieurs» appartegna als insectivors (ils misarogns); las ulteriuras als ruiders (las mieurs per propi e las mieurs-sfuigna).

Las caracteristicas da las differentas famiglias vesan ins per exempel vi da lur dentadura: La mieur-sfuigna champestra ed il mieur-run appartegnan a las mieurs-sfuigna. Ins enconu-

scha ellas vi da lur dentadura da ruider. Davant en la missella han ellas dus dents da ruier lungs e gizz. Davos quels è ina largia. Il pli davos en la missella èn mintgamai trais molars. Las molas dal molars han crennas ed èn bain adattadas per mastegiar plantas zaia. Sco ch'il num tradescha, vivan las mieurs-sfuigna per il pli per terra e sut la terra. Ellas chavan vias en il terratsch e fan mantuns prest sco las talpas.

La mieur da guaud e la mieur da chasa appartegnan a las mieurs cun la cua lunga. Lur dentadura sumeglia quella da las mieurs-sfuigna. Ils molars han però molas che sumeglian las molas dals umans. La chavazza da las mieurs cun la cua lunga è fina. En las ballas dal stumi da tschuetas chatt'ins perquai savens mo tocs da quella. Er ils ratuns appartegnan a las mieurs cun la cua lunga. Da las ulteriuras

Misarogn e mieur da guaud (sisum), ratun e mieur-sfuigna (judim).

FOTOS PIXELIO

spezias sa laschan ellas per regla differenziar tras lur grondezza.

La chavazza d'in misarogn è fitg pitschna. La dentadura ha blers dentins gizz. Ella n'ha nagina largia tranter ils dents. Entant che las ulteriuras famiglias da mieurs appartegnan tuttas als ruiders, tutgan ils misarogns tar ils insectivors. Da las mieurs per propi sa differenzieschan els tras lur gnif lung; en pli na pon els betg raiver bain e vivan a moda solitaria. Sco maglia-insects èn ils misarogns parentads cun ils erizuns e las talpas. In exempel furma il misarogn da l'aua che viva a lur dad uals, puzs, lais e palids. El sa nutrescha d'insects u da pitschnas lindornas da l'aua. Er giats portan magari a chasa misarogns. Ma damai ch'els misarogns secreteschan in'odur spizzalenta, n'als maglian ils giats betg.

Parita e moda da viver

La mieur da guaud viva a l'ur dal guaud, en saivs vivas ed en curtins vegls. Durant il di sa zuppa ella en ina tauna sutterrana. Encunter saira vegn ella or da sia tauna. Il corp da la mieur è cuvert cun in fol. Quel consista d'in pail gross e dir (las zaidlas) e d'in pail fin e lom (la launa). Il gnif ha pails da palpar. Il fol dat la color a la mieur da guaud. El protegia la mieur da blessuras e conserva sia temperatura dal corp. Sco las bleras mieurs è la mieur da guaud buna da curren fitg spert.

Sco tut las mieurs – cun excepziun da

la famiglia dals misarogns – appartegnan er la mieur da guaud als ruiders. Quests animalets èn vairs artists cun lur dents da morder, per exempel cura ch'els èn activs sco «rumpanuschs». Mintga ruider ha s'atgna metoda d'avrir las nuschs. Cun lur palas lungas che creschan adina puspè suenter, tipicas per tut ils animals ruiders, pon ellas rusignar bain lur vivonda. Cun quellas ruin els schizunt vi da chausas ch'els na maglian betg. Ils ratuns e las mieurs mordan per exempel vi da cabels electricis per guardar tge ch'igl ha endadens. Mintgatant survegnan els in'electricis. Savens chaschunan ils animals ruiders er incendis e strasarsas.

Cun excepziun dals umans maglian las mieurs da chasa probablmain il pli blier graun. En la natira chattan ellas dentant er anc autras chausettas: sems e frits, feglia e brumbels, ma era insects ed auters animals pli pitschens. En vischinanza da vitgs e citads èn las mieurs anc main pretensiusas. Ellas èn vairs magliatut: paun, paintg, chaschiel, charnpiertg, ma er savun, tschaira da chandaila, palpiri e corda. Las mieurs fan baccuns pli pitschens e tegnan quels cun lur toppas davant per magliar.

Sco auters mammals han las mieurs glondas da suaditsch vi da las plantas-pe. Cun quellas mettan els fastiz d'odur. Ils ratuns laschan enavos er fastiz da grass sin quellas sendas ch'els dovran savens. Las mieurs ed er ils ratuns che vivan en la «merda» sa laschan blier temp per sa lavar. Cun ils dents netteggian els lur fol e fan si ils chavels. Cun ils dents e las griffas prendan els davent ils plugls e las rugnas. Ratuns selvadis han savens parasits, surtut pileschs. Quests pileschs transportan las bacterias da la pestilenza. En ina gronda pandemia ch'è prorruta il 1347 ha la pestilenza chaschunà la mort da bunamain la mesadad da la populaziun da l'Europa.

Mieurs ed auters animalets ruiders vivan privlus. Els survivan sulettamain sch'els vesan fitg baud l'inimi e svaneschan spert en lur rusna. Lunsch davent da la tauna ston els pudair sa zuppar. Quai vala per exempel per la mieur champestra. Ella viva en la prada, en guauds e perfin en ils rievens. Ella sa zuppa en la feglia e tranter autras parts da plantas mortas. Questa mieur sto pudair sa zuppar, perquai ch'ella è activa da di e da notg. Sch'ella auda in uschè da preda, na sa mova ella betg pli. Lutschè na po uschia strusch pli vesair ella da surengiu, surtut en la glich tranter di e notg u en la sumbriva da las plantas.

Blers pitschens

Mieurs èn mammals pitschens e plitost flaivels. Ellas èn ina buna preda per blers auters animals. Las mieurs survivan mo

perquai ch'ellas han blers pitschens. Ina femella po daventar mamma gia cun sis emnas; ella metta sin il mund tschingt fin set mieurettas var diesch giadas l'onn. Sche tut quellas survivessan ed avessan pitschens, survegniss in singul pèr in mez milliun mieurs!

Il di da naschienscha: La mamma ha fatg in gnieu da strom, erva e mistgel. Las mieurs da chasa dovran era sdratscha u palpieri per far il gnieu. Ellas fan lur gnieu adina en lieu segirs, per exempel en ina rusna, sut in palantschieu u davos in mir. Ils pitschens naschan suenter 20 dis. Els na paran betg mammals e sumeglian strusch mieurs: els èn rosa, n'han ni chavels ni ureglias e na vesan nagut. Las mieurettas novnaschidas na pudessan betg surviver senza lur mamma.

Cun dus dis: Las mieurettas passentan il temp cun tettar e durmir in il gnieu chaud. Lur cuas vegnan pli lungas. Ins vesa ils pizs da las ureglias ed ils egl èn pli gronds.

Cun quatter dis: Ussa vesan ora ils pitschens plaunsieu sco mieurs. Ins vesa ils pizs da las ureglias. Las chomminas e toppinas èn creschidas. Las mieurettas dattan givels che nus udin mo per part cun nossas ureglias. Ma la mamma auda tuts. Sch'ella banduna il gnieu memia ditg, piglian ils pitschens fraid. Alura cloman els la mamma cun givels ultrasonors sco per dir: «Ve e stgaurda nus!»

Cun sis dis: Il pail crescha, las mieurettas èn ussa brinas. En quest stadi èn las mieurs pli periclitadas: Ellas sa movan dapli e givlan pli dad aut, uschia ch'els inimis pon chattar meglier lur gnieu. La mamma lascha tettar vinavant ils pitschens; pir cun 18 dis na survegnan els betg pli latg, ma han ussa da magliar sems e grauns. Il bab na s'occupa betg da la famiglia.

Cun diesch dis: Ils egl èn ussa averts; las mieurettas pon vesair, ma betg dalunsch; ellas èn ussa era pli moviblas. Bliers mammals naschan pir en quest stadi da svilup. Ma cunquai che las mieurs han da far blers pitschens, naschan quels en in stadi prematur. La mamma na pudess mai purtar ora tantas mieurettas pli grondas.

Cun quattordesch dis: Las mieurettas fan ussa ils emprims pass; ellas bandunan in gnieu adina pli savens per in curt mument; en paucs dis san ellas viver senza lur mamma; ella han ussa da vegnir a frida cun ils tipics problems da mieurs sco per exempel cun lur inimis, la mancanza da vivonda e l'aura frida e bletscha. In grond problem è era la surpopulaziun, sch'ellas survegnan in di sezzas pitschens.

Las mieurs entaifer la chadaina da nutriment

Las mieurs maglian sems e per part in-

sects; e mintgatant vegnan magliadas el-las sezzas, per exempel d'ina tschuetta u d'in piv. Magliar e vegnir maglià è ina regola generala en la natira. La planta, la mieur e la tschuetta furman ina chadaina da nutriment. L'emprim member en la chadaina da nutriment è il producent. Quai è ina planta verda. Tras la fotosintesa producescha la planta nutriment per in erbivor (animal che maglia ervas). L'erbivor è il segund member en la chadaina da nutriment. El è in emprim consumant perquai ch'el consumescha quai ch'il producent ha produci. Ils erbivors furman la basa da nutriment per ils carnivors. Quels èn ils segunds consumants. Las chadainas da nutriment pon avair anc dapli members, damai terzs e quarts consumants.

En ina chadaina da nutriment pon ins calcular il pais da la materia per mintga element en la chadaina. Cun ils resultats pon ins disegnar ina piramida da nutriment. Las piramidas da nutriment mussan che la biomassa dals carnivors è pli pitschna che quella dals erbivors. Ils animals da rapina èn però savens pli gronds che lur preda. Els dovran perquai dapli nutriment. Quai declera il fatg ch'i dat en la natira blier pli paucas tschuettas, fiergnas e vulps che mieurs e rasulaunas.

Datti ina relaziun tranter il dumber dals erbivors e quel dals carnivors? Lain prender per exempel la relaziun tranter pivs e tschuettas e la mieur-sfuigna champestra. La mieur-sfuigna champestra paisa maximal 50 g. Las femellas pon gia sa reproducir cun duas emnas. Sche las cundiziuns èn fitg favuravlas, sa ina femella cun ses descendents far sur 2500 pitschens en in onn. Il piv mesaun paisa tranter 220 g e 370 g. La tschuetta da guaud paisa tranter 400 g e 500 g. Mintg'onn han ils pèrs da tschuettas e da pivs dus fin tschingt pitschens. In piv mesaun dovra mintga di 63 g nutriment. Quai correspunda a radund 23 kg mieurs per onn (equivalent a 460 mieurs-sfuigna champestras). Da temp en temp sa reproduceschan las mieurs en massa en in territori. Sco consequenza datti er dapli tschuettas. Quellas pon avair dapli pitschens perquai ch'i dat da magliar en abundanza. Perfin tschuettas d'ordaifer vegnan uss en quest territori.

Las mieurs sa reproduceschan vinavant. La consequenza è ina surpopulaziun che maina la finala ad ina mort en massa. I dat pliras raschuns pertge che las mieurs moran en massa: memia pauc spazi (las mieurs na pon betg pli furmar reviers), las reservas vegnan duvradas memia spert, memia pauc nutriment, temperaturas fraidas ed aura memia bletscha. Lura datti blier pli pauc nutriment per ils animals da rapina che maglian mieurs. Bliers tschuettas emigreschan. Quellas che restan han pli pauc pitschens che avant.

Plaun a plaun sa revegn la populaziun da mieurs e crescha puspè. Cun in pau retard datti era pli bleras tschuettas. Sin questa moda sa mida regularmain il dumber da mieurs e da tschuettas en in territori. Il dumber da las tschuettas dependa adina dal dumber da lur animals da preda. Las tschuettas han però mo ina pitschna influenza sin il dumber da mieurs. Sch'i dat paucas mieurs remartg'ins l'influenza da las tschuettas. Quellas na pon però betg impedir ina reproducziun en massa da las mieurs. La raschun è che las tschuettas sa reproduceschan blier pli plaun che las mieurs.

Las spezias da mieurs derasadas en il Grischun

Misarogns – Spitzmäuse:

Misarogn da chasa (Crocicidura russula) – Hausspitzmaus
 Misarogn d'iert (Crocicidura suaveolens) – Gartenspitzmaus
 Misarogn da prada (Crocicidura leucodon) – Feldspitzmaus
 Misarogn da guaud (Sorex araneus) – Waldspitzmaus
 Misarogn pitschen (Sorex minutus) – Zwergspitzmaus
 Misarogn alpin (Sorex alpinus) – Alpenspitzmaus
 Misarogn vallesan (Sorex antinorii) – Walliser Spitzmaus
 Misarogn da pali (Neomys anomalus) – Sumpfspitzmaus
 Misarogn da l'aua (Neomys fodiens) – Wasserspitzmaus

Mieurs – Langschwanzmäuse / Echte Mäuse:

Mieur grischa (Mus musculus) – Hausmaus
 Mieur sbavetta (Apodemus flavicollis) – Gelbhalsmaus
 Mieur da guaud (Apodemus sylvaticus) – Waldmaus
 Mieur da guaud alpina (Apodemus alpicola) – Alpenwaldmaus
 Ratun (nair) (Rattus rattus) – Hausratte
 Ratun grisch (Rattus norvegicus) – Wanderratte

Mieurs-sfuigna – Wühlmäuse:

Mieurun (Arvicola terrestris) – Schermaus
 Mieur-sfuigna champestra (Microtus arvalis) – Feldmaus
 Mieur-sfuigna pailusa (Microtus agrestis) – Erdmaus
 Mieur-sfuigna sblatga (Microtus nivalis) – Schneemaus
 Mieur-sfuigna da Fatio (Pitymys multiplex) – Fatio-Kleinwühlmaus
 Mieur-sfuigna pitschna (Pitymys subterraneus) – Kleinwühlmaus
 Mieur-sfuigna cotschna (Clethrionomys glareolus) – Rötelmaus

La presentaziun:

Dossier «Mieurs»

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/? hiid=1289
 www.chattà.ch